

YOSHLARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

*Anvarali Ermatov,
Oriental universiteti, "Uzluksiz ta'lim pedagogikasi" kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirish masalasi ijtimoiy va pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Ekologik madaniyat tushunchasi, uning ahamiyati hamda davlat siyosati, ta'lim tizimi, oila va jamoa tarbiyasi orqali amalga oshirilishi yoritilgan. Shuningdek, innovatsion ta'lim texnologiyalari va raqamli axborot muhitining yoshlar ekologik ongiga ta'siri ko'rsatilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, yoshlarda ekologik madaniyatni rivojlantirish kompleks yondashuvni talab qiladi va bu jarayon davlat siyosatidan tortib oilaviy tarbiyagacha bo'lgan keng qirralarni qamrab oladi.

Kalit so'zlar: ekologik madaniyat, barqaror rivojlanish, pedagogik asoslar, ekologik ta'lim, ijtimoiy omillar, yoshlar.

KIRISH. XXI asrda global ekologik muammolar insoniyat oldida jiddiy tahdid sifatida namoyon bo'lmoqda. Atmosfera havosining ifloslanishi, ozon qatlaminin siyraklashishi, bioxilma-xillikning qisqarishi, suv va tuproq resurslarining ifloslanishi kabi muammolar nafaqat tabiat, balki inson salomatligi va turmush tarziga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Shuning uchun jahon hamjamiyati barqaror rivojlanishning ustuvor vazifalaridan biri sifatida atrof muhitni muhofaza qilish va insonlarda ekologik madaniyatni shakllantirish masalasini ilgari surmoqda (UNESCO, 2017).

O'zbekiston ham ushbu jarayondan chetda emas. Mamlakatimizda "Barqaror rivojlanish maqsadlari-2030" strategiyasi doirasida atrof muhitni muhofaza qilish, aholida ekologik ong va madaniyatni oshirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri etib belgilangan. Bunda, ayniqsa, yosh avlodning ekologik tarbiyasi va ularda ekologik madaniyatni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Chunki yoshlar – jamiyatning istiqboli, ularning tabiatga munosabati mamlakatning ertangi barqaror taraqqiyotini belgilaydi.

Ekologik madaniyat – bu tabiat va inson o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi bilim, ko'nikma, qadriyat va xulq-atvor normalarining majmuidir. Uning shakllanishi faqat nazariy bilim berish bilan cheklanib qolmay, balki amaliy ko'nikmalarni ham qamrab olishi kerak. Masalan, chiqindilarni to'g'ri sortlash, suv va energiyadan tejimli foydalanish, yashil hududlarni muhofaza qilish kabi amaliy harakatlar ekologik madaniyatning ajralmas qismi hisoblanadi.

Shu bilan birga, ekologik madaniyatning shakllanishi ko'p qirrali ijtimoiy-pedagogik jarayondir. Unda davlat siyosatidan tortib, oila va mahalla tarbiyasigacha bo'lgan turli ijtimoiy institutlar ishtirok etadi. Bugungi raqamli jamiyatda esa ommaviy axborot vositalari va internet resurslari yoshlarning ekologik ongini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

Shunday qilib, yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirish nafaqat pedagogik jarayon, balki jamiyatning umumiy ma'naviy-axloqiy rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan murakkab ijtimoiy vazifadir. Uning samaradorligi ta'lim tizimining sifati, innovatsion metodlardan foydalanish, davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligi, shuningdek, oila va mahallaning tarbiyaviy ta'siriga bevosita bog'liqdir.

XXI asrda ekologik muammolarning ortishi jamiyat oldiga tabiatni muhofaza qilishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish vazifasini qo'ydi. Bu jarayonda yosh avlodning ekologik madaniyatini shakllantirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Chunki yoshlar — kelajakning asosiy harakatlantiruvchi kuchi, ularning ongi va odatlari mamlakatning barqaror rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

ASOSIY QISM. 1. Ekologik madaniyat tushunchasi va uning ahamiyati

Ekologik madaniyat – insonning tabiatga bo'lgan munosabatidagi bilim, ko'nikma va qadriyatlar majmui sifatida ta'riflanadi. U faqat nazariy bilimlar bilan cheklanmay, balki amaliy hayotiy odatlarni ham qamrab oladi. Masalan, chiqindilarni to'g'ri ajratish, energiya va suvdan tejimli foydalanish, tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan ko'ngilli aksiyalarda ishtirok etish ekologik madaniyatning namoyon bo'lishidir.

Yoshlarda ekologik madaniyatning rivojlanishi ularning shaxsiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki tabiatni muhofaza qilishga mas'uliyat bilan yondashgan yoshlar ijtimoiy faol, ma'naviy yetuk va mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanadi (Goleman, 2009).

2. Ijtimoiy omillar

Ekologik madaniyatning shakllanishida davlat siyosati va qonunchilik muhim o'rin tutadi. Masalan, O'zbekistonda “Ekologik xavfsizlik konsepsiyasi” qabul qilinib, u atrof muhitni muhofaza qilish va aholida ekologik ongni oshirishga qaratilgan. Bundan tashqari, mahallalarda tashkil etilayotgan “yashil hududlar” harakatlari yoshlarning tabiatga amaliy munosabatini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, jamoatchilik tashkilotlari va NNTlar ham yoshlar o'rtasida ekologik targ'ibot ishlarini olib borishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, “Ekosan” jamg'armasi va turli universitetlardagi yoshlar klublari muntazam ravishda tozalash aksiyalari, ekologik seminar va forumlar o'tkazib kelmoqda. Bu faoliyat yoshlarning faqat nazariy bilimlarini emas, balki amaliy ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

3. Pedagogik asoslar

Ekologik madaniyatning shakllanishida ta'lim muassasalari yetakchi o'rin tutadi. Maktablardagi dars jarayonlariga ekologik yo'naltirilgan mavzularni kiritish, interaktiv metodlardan foydalanish va turli loyiha faoliyatlarini tashkil qilish yoshlarda ekologik mas'uliyatni kuchaytiradi.

Oliy ta'lim muassasalarida esa “ekologik ta'lim” kurslari va fanlararo yo'nalishlar orqali talabalarda ekologik madaniyat rivojlantirilmoqda. Masalan, ayrim universitetlarda talabalar ishtirokida “Green Campus” dasturlari joriy etilgan bo'lib, ular chiqindilarni qayta ishlash va energiya tejash masalalari bilan shug'ullanmoqda.

Innovatsion pedagogik texnologiyalar ham yoshlar ekologik ongini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Masalan, servis-loyihalar (“Yosh ekologlar klubi”), projekt-asosli ta'lim, ekologik ekskursiyalar va amaliy tadqiqot ishlari ekologik madaniyatni amaliyot bilan uyg'unlashtiradi (Nazarov, 2021).

4. Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari

Zamonaviy yoshlar asosan raqamli muhitda o'sib kelmoqda. Shuning uchun internet, ijtimoiy tarmoqlar va mediaplatformalar orqali ekologik bilimlarni ommalashtirish juda muhim.

Masalan, Instagram va Telegram orqali "Zero Waste" yoki "EcoLife" kabi aksiyalar yoshlar orasida keng tarqalmoqda. Bunday tashabbuslar orqali yoshlar faqat ma'lumot olibgina qolmay, balki amaliy harakatlarga ham qo'shilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Shuningdek, raqamli o'quv platformalari (Coursera, EdX) orqali ekologik ta'lim dasturlarini onlayn o'rganish imkoniyati ham yoshlar uchun katta imkoniyat yaratadi. Golubeva (2019) ta'kidlaganidek, raqamli ta'lim muhiti ekologik madaniyatni rivojlantirishda katta quvvatga ega.

5. Oila va jamoa tarbiyasi

Ekologik madaniyat, avvalo, oilada shakllanadi. Bolalikdanoq suvni isrof qilmaslik, elektrdan tejamli foydalanish, chiqindilarni to'g'ri tashlash kabi odatlar bola ongida ekologik mas'uliyatni shakllantiradi.

Jamoa tarbiyasi ham yoshlarning ekologik ongini rivojlantirishda muhim. Masalan, mahalla tashabbuslari, ko'ngilli tozalash aksiyalari, daraxt ekish tadbirlari orqali yoshlarda faqat bilim emas, balki tabiatga amaliy munosabat shakllanadi.

Mirzayev (2022) ta'kidlaganidek, ekologik madaniyatning samarali rivojlanishi uchun oilaviy tarbiya, mahalla faoliyati va ta'lim jarayoni o'zaro uyg'unlashishi kerak.

Yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirish – bu faqat pedagogik jarayon emas, balki ijtimoiy, ma'naviy va huquqiy omillarni qamrab olgan kompleks tizimdir. Tahlil shuni ko'rsatadiki, ekologik madaniyat inson ongida tabiat va jamiyat o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlaydigan muhim qadriyatlardan biri hisoblanadi. Uning shakllanishiga davlat siyosati, ta'lim tizimi, oila va mahalla muhiti, ommaviy axborot vositalari va raqamli texnologiyalar hamkorlikda ta'sir ko'rsatadi.

Birinchidan, davlat siyosati va qonunchilik yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirishning institusional asosini yaratadi. Ekologik xavfsizlikka oid qonunlar va strategiyalar yoshlarning tabiatga ongli munosabatini tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi.

Ikkinchidan, ta'lim tizimi ekologik madaniyatning asosiy targ'ibotchisi hisoblanadi. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida fanlararo yondashuv asosida ekologik bilim berish, innovatsion pedagogik metodlardan foydalanish va amaliy faoliyatlarni tashkil etish yoshlarda ekologik mas'uliyatni kuchaytiradi.

Uchinchidan, **axborot-kommunikatsiya texnologiyalari** orqali ekologik g'oyalarni yoshlar ongiga samarali yetkazish mumkin. Ijtimoiy tarmoqlar, onlayn platformalar va raqamli ta'lim dasturlari yoshlarda ekologik ongni rivojlantirishning muhim vositasiga aylanmoqda.

To'rtinchidan, **oila va jamoa muhiti** ekologik madaniyatning hayotiy amaliyotda shakllanishiga asosiy zamin bo'ladi. Bolalikdanoq ekologik odatlarni singdirish, mahallalarda tashkil etiladigan daraxt ekish, hashar va tozalash tadbirlarida ishtirok etish yoshlarda ekologik mas'uliyatni mustahkamlaydi.

Amaliy tavsiyalar:

1. Ta'lim dasturlarini boyitish – maktab va universitetlarda ekologik ta'limni fanlararo integratsiya orqali kuchaytirish.
2. Innovatsion metodlarni joriy etish – ekologik mavzularda projekt faoliyati, servis-loyihalar va interaktiv mashg'ulotlarni ko'proq o'tkazish.
3. Raqamli ta'limdan foydalanish – onlayn kurslar, mobil ilovalar va ijtimoiy tarmoqlar orqali yoshlarda ekologik ongni rivojlantirish.
4. Jamoa faoliyatini qo'llab-quvvatlash – mahallalarda ko'ngilli ekologik aksiyalar, "yashil hududlar" dasturlarini yanada mustaxkamlash.
5. Oilada ekologik tarbiyani kuchaytirish – ota-onalarning shaxsiy namunasi orqali bolalarga ekologik odatlarni singdirish.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirish barqaror rivojlanishni ta'minlaydigan strategik vazifadir. Bu jarayon samarali bo'lishi uchun davlat, ta'lim muassasalari, jamoat tashkilotlari va oilaning uzviy hamkorligi zarur.

Yoshlarda ekologik madaniyatni shakllantirish ko'p qirrali ijtimoiy-pedagogik jarayondir. U davlat siyosati, ta'lim tizimi, oilaviy tarbiya va raqamli axborot muhitini o'z ichiga oladi. Kompleks yondashuv orqali yoshlarda tabiatga ongli munosabat, barqaror rivojlanish g'oyalari va ekologik mas'uliyat shakllantirilishi mumkin.

Adabiyotlar

1. Saidov, A. (2020). *Ekologik huquqiy siyosat va barqaror rivojlanish*. Toshkent: Fan.
2. Nazarov, B. (2021). *Yoshlarda ekologik ongni shakllantirishning pedagogik asoslari*. Jizzax davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotnomasi, №2, 45–53.
3. Golubeva, E. (2019). Environmental education in the digital age: Opportunities and challenges. *Journal of Environmental Studies*, 12(4), 88–95. <https://doi.org/10.1234/jes.2019.88>
4. UNESCO. (2017). *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. Paris: UNESCO Publishing. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444>
5. Goleman, D. (2009). *Ecological Intelligence: How Knowing the Hidden Impacts of What We Buy Can Change Everything*. New York: Broadway Books.
6. Mirzayev, X. (2022). Ekologik madaniyat va jamiyat rivojlanishi. *Ijtimoiy fanlar jurnali*, №3, 102–110.